

כבוד מלך ותלמיד חכם – שיעור כללי

פתיחה

בסוגיה על המשנה מא א שעוסקת בפרשת המלך הנקראת בהקהל, עולה שאלת כבוד המלכות. זו הזדמנות לעסוק באופן יסודי בהלכות של כבוד מלכות, ויחד איתם בכבוד ת"ח/רב. מעמד מרכזי יש בסוגיות לשאלה האם מלך/רב יכול למחול על כבודו. מומלץ תחילה לעבור על הסוגיות השונות גמ' רש"י, ואז לחזור לראשונים ולאחרונים בכל סוגיה לפי הסדר.

הבאתי את פסיקות הרמב"ם בשלב מוקדם יחסית, כדי שתוך כדי הלימוד תוכלו לחשוב על פסיקתו, וכדי שיהיו מושגים כלליים.

בדברי ר' חיים, הקובץ שיעורים והגרי"ד שלהלן תמצאו הגדרות והמשגות חשובות. לאור המקורות, נסו להגדיר הגדרה מהותית את חיוב ה'כבוד' ואת תכליתו: תחילה אצל מלך, ואח"כ אצל רב.

לימוד פורה וערב!

מקורות

- בסוגייתנו: סוטה מא א במשנה, ובגמ' עמ' ב: "וחזן הכנסת...מצווה שאני", רש"י ותוס' "מצווה".
- סנהדרין יח א במשנה: "המלך לא דן...אין שומעין לו". ובגמ' שם יט א: "אלא מלכי ישראל מאי טעמא לא...מצווה שאני (שם ע"ב). תוס' "ינאי", "מצווה". רבנו יונה על אתר (להלן) ר"ן שם ד"ה "מצווה שאני". בסוף הלימוד עיינו בחידושי הגרי"ד על התוס' "ינאי" שלהלן
- רמב"ם הל' ת"ת ה: א, ח-יג. הל' מלכים ב: א-ו ובכ"מ על הל' ה. הל' עדות א: א-ג ובכ"מ על הל' ב.
- קידושין לב א: "א"ר יצחק בר שילא א"ר מתנא אמר רב חסדר האב שמחל...שתהא אימתו עליך". תוס' על בבא קמא מא ב ד"ה "לרבות ת"ח". על פסיקת הרמב"ם בהל' ת"ת והסוגיה בקידושין עיינו בסוף הלימוד בחידושי הגר"ח מפי הגרי"ז שלהלן.
- שבועות ל ב: "ואמר רבה בר רב הונא האי צורבא מרבנן...עשה דכבוד תורה עדיף". תוס' ד"ה "אבל", "עשה". שיעורי הגרי"ד על תוס' "אבל".
- כתובות יז א: ר' אבהו כי הוה אתא ממתיבתא...שיטתיה לסבא" ורש"י. בהמשך העמוד: "ת"ר מעבירין את המת...פרשת דרכים הואי". רש"י. תוס' "פרשת דרכים". תלמידי הר"י הובאו בשטמ"ק. קובץ שיעורים שם אות מז.
- פסיקת השו"ע – לאורך הסוגיות

מקורות מלאים

תלמוד בבלי מסכת סוטה דף מא עמוד ב
ושבחוהו חכמים. שבחוהו, מכלל דשפיר עבד? האמר רב אשי, אפי' למ"ד: נשיא שמחל
על כבודו - כבודו מחול, מלך שמחל על כבודו - אין כבודו מחול, שנא': שום תשים עליך
מלך, שתהא אימתו עליך! מצוה שאני.

תלמוד בבלי מסכת סנהדרין דף יח עמוד א

המלך לא דן ולא דנין אותו, לא מעיד ולא מעידין אותו, לא חולץ ולא חולצין לאשתו, לא
מייבם ולא מייבמין לאשתו. רבי יהודה אומר: אם רצה לחלוץ או לייבם - זכור לטוב.
אמרו לו: אין שומעין לו

תלמוד בבלי מסכת סנהדרין דף יט עמוד ב

לא חולץ ולא חולצין וכו'. איני? והאמר רב אשי: אפילו למאן דאמר נשיא שמחל על
כבודו כבודו מחול - מלך שמחל על כבודו אין כבודו מחול, שנאמר שום תשים עליך מלך
- שתהא אימתו עליך! - מצוה שאני.

תלמוד בבלי מסכת כתובות דף יז עמוד א

ת"ר: מעבירין את המת מלפני כלה, וזה וזה מלפני מלך ישראל. אמרו עליו על אגריפס
המלך שעבר מלפני כלה, ושבחוהו חכמים. שבחוהו, מכלל דשפיר עבד, והא א"ר אשי:
אפילו למ"ד נשיא שמחל על כבודו - כבודו מחול, מלך שמחל על כבודו - אין כבודו
מחול, דאמר מר: שום תשים עליך מלך - שתהא אימתו עליך! פרשת דרכים הואי.

תוספות מסכת סנהדרין יט א

ינאי המלך עמוד על רגליך ויעידו בך - ואם תאמר והא אמרינן התם אפי' ת"ח א"צ לעמוד משום
דהאי עשה והאי עשה דכבוד תורה עדיף כדאמר בפרק שבעת העדות (דף ל: ושם) וכיון
דחכם אינו צריך לעמוד כ"ש מלך דטפי עדיף מלך מת"ח כדקאמר לקמן דאפי' למ"ד הרב
שמחל על כבודו כבודו מחול מלך שמחל על כבודו אין כבודו מחול שנאמר שום תשים עליך מלך
וכו' וי"ל דודאי עשה דכבוד תורה עדיף וא"כ אעפ"י שאין ת"ח היה צריך לעמוד ינאי היה צריך
לעמוד והאי דת"ח יכול למחול על כבודו משא"כ מלך הוא משום קרא דקאמר שום וגו' שתהא
אימתו עליך כי כבודו בא לו משום דמצות המקום כך הוא ואין יכול להפקיע מצות המקום אבל
ת"ח תורתו דיליה ויכול למחול היטב על כבודו דשלו היא כדאמר' במס' ע"ז (דף יט.) בתחלה
נקראת על שמו של הקדוש ברוך הוא ולבסוף נקראת על שמו שנאמר אם בתורת ה' חפצו
ובתורתו יהגה יומם ולילה.

חידושי רבנו יונה

כי אמרינן דמלך שמחל על כבודו אין כבודו מחול, משום דכבודו הוא כבוד של ישראל כולו,
דהמלך שלהם ניכר, והילכך אינו יכול למחול כבודן של ישראל

שעורי הרב (סולובייצ'יק) מסכת סנהדרין דף יט עמוד א

מו' תוס' ד"ה ינאי (א') - והא אמרינן התם אפי' ת"ח א"צ לעמוד וכו', וכיון דחכם אינו צריך לעמוד, כ"ש מלך, דטפי עדיף מלך מת"ח וכו', וי"ל וכו' והאי דת"ח יכול למחול על כבודו משא"כ מלך הוא משום קרא דקאמר שום וכו' - הנה כתבו התוס' בתירוצם דמה שמלך אינו יכול למחול על כבודו זה לא מורה על עדיפות בכבודו מכבוד תלמיד חכם. אבל לא ביארו כלל את עצם הדין, אמאי תלמיד חכם אינו מחוייב לעמוד ומלך מחוייב לעמוד. והיה אפשר לומר דכמו שבתלמיד חכם אמרינן דכבוד התורה פוטרו מלעמוד, הוא הדין במלך דכבוד המלוכה פוטרו מלעמוד. אלא דהמלך מחוייב לעמוד ולא אמרינן דפטור מחמת כבודו, ונראה לומר דהא דמלך מחוייב לעמוד בבית דין הוא כדי להראות שאף המלך נכנע לחוקי התורה, ולכן מחוייב הוא לעמוד דוקא. אבל בתלמיד חכם אין צורך להראות כן, שכל כבודו בא מחמת התורה, וכבודו וכבוד הבית דין בעצם היינו הך, ולכן אינו צריך לעמוד. דכל ההלכה המחייבת שיעמוד העד בפני הב"ד, הוא מדין כבוד התורה, ובעד ת"ח אמרינן שכבוד התורה מחייב שלא להצריכו לעמוד. ויעויין עוד ברמב"ם (הל' מלכים פ"ב ה"ה) שכתב, וכן מצוה על המלך לכבד לומדי תורה, וכשינסו לפניו סנהדרין וחכמי ישראל, יעמוד לפניהם ויושיבם בצדו וכו'. ולכאורה מבואר מדברי הרמב"ם דאיכא חיוב מיוחד במלך שיכבד תלמידי חכמים, יותר מדיני כבוד שכל ישראל מחוייבין בהם. וכמו שבמלך חלה בו מצות וקרא בו כל ימי חייו, דאיכא מצות תלמוד תורה מיוחדת במלך, חוץ מחיוב תלמוד תורה החל על כל ישראל, ה"נ איכא בו חיוב מיוחד של כבוד לתלמידי חכמים. ובזה מבואר נמי הא דמלך מחוייב לעמוד בפני הבית דין אף שתלמיד חכם אינו מחוייב לעמוד.

תוספות מסכת סנהדרין דף יט עמוד ב

מצוה שאני - וכה"ג לא משני הש"ס גבי המלך שעבר לפני כלה בפרק האשה שנתארמלה (כתובות דף טז.). דמשני פרשת דרכים הואי ואמאי לא משני מצוה שאני וי"ל דהתם אין המצוה כי אם בשביל כבוד החתן והכלה וכבוד מלך עדיף טפי מכבוד החתן וא"כ ליכא מצוה אבל הכא גבי יבום מצוה איכא.

חדושי הר"ן מסכת סנהדרין דף יט עמוד ב

מצוה שאני. פירוש ואפ"ה פליגי רבנן מפני שיש בזיון יותר מדאי בחליצה משום וירקה בפניו וביבום נמי אינו כבודו של מלך להשתמש בכלי שנשתמשו בו אחרים. ואף על גב דאמרינן בסוף סוטה גבי אגריפס המלך שקרא בעמידה ושבחחוהו חכמים אף על גב דכתיב שום תשים שתהא אימתו עליך ומצוה שאני אלמא רבנן מודו במצוה היינו דוקא בעמידה דליכא בזיון כולי האי ובהא אפילו רבנן מודו אבל בחליצה ויבום איכא זילותא טפי. עוד כתב ה"ר דוד ז"ל שלא אמרו שמלך שמחל על כבודו שאין כבודו מחול לענין מצוה אלא שאין אחרים רשאים לנהוג בו זילותא אפילו לאחר שמחל כענין זה של חליצה ושל יבום שלא נתנו רשות לנשים ההם להתנהג בו בבזיון אף על פי שהוא מוחל אבל כשקבל המלך על עצמו לקרות בעמידה אין אחרים נוהגין בו בזיון של כלום. וכן אמרינן בפ"ק דכתובות באגריפס המלך שעבר מפני הכלה והעמידוהו חכמים שבפרשת דרכים היה דמשמע שאם לא כן לא היינו מקבלים ממנו לעבור בפניו שננהוג בו מנהג בזיון:

תוספות מסכת בבא קמא דף מא עמוד ב

לרבות ת"ח - וא"ת מפני שיבה תקום למה לי תיפוק ליה מהכא וי"ל דהכא ברבו מובהק כדתנן (אבות פ"ד משנה י"ב) מורא רבך כמורא שמים או ברב מופלג דהוי כעין רבו.

כסף משנה הלכות מלכים פרק ב הלכה ה

וכן מצוה על המלך לכבד וכו'. בכתובות פרק הנושא (דף ק"ג:) אמרינן שצוה רבי לר"ג בנו נהוג נשיאותך בדמים וזרוק מורא בתלמידים כלומר שתהא אימתו מוטלת עליהם איני והא כתיב ואת יראי ה' יכבד ואמר מר זה יהושפט מלך יהודה כשהיה רואה ת"ח עומד מכסאו ומחבקו ומנשקו וקורא לו רבי רבי מרי מרי לא קשיא הא בצנעא הא בפרהסיא ופירש"י בצנעא מכבד את כל אחד ואחד בפרהסיא מטיל אימה להודיע נשיאותו. ומ"ש ולא ידבר רכות:

כסף משנה הלכות עדות פרק א הלכה ב

[ב] היה העד חכם גדול וכו'. פ' שבועת העדות (דף ל'): אמר רבה בר רב הונא האי צורבא מרבנן דידע בסהדותא וזילא ביה מילתא למיזל לבי דינא דזוטרי מיניה לאסהודי קמיה לא ליזיל וכו' ה"מ בממונא אבל באיסורא אין חכמה ואין תבונה ואין עצה וכו' כ"מ שיש חילול השם אין חולקין כבוד לרב ופירש"י אבל באיסורא כגון אשה הבאה לפני חכם להתירה לינשא ותלמיד זה יודע שבעלה חי אין חכמה לפני ה' נראה מדבריו דדוקא כשרוצים להתיר את האסור אבל אם רוצים לאסור את המותר לא ליזיל ומדנקט כ"מ שיש חילול השם וכו' משמע הכי דאילו באיסור המותר ליכא חילול השם יתברך טפי מהוצאת ממון שלא כדין אבל מדברי רבינו שאחר שכתב אבל בעדות שמפריש בה מן האיסור חזר וכתב וכן בעדות נפשות או מכות נראה דסבירא ליה דדיני נפשות אף על גב דאי ליכא עדים פוטרינן אותו וליכא איסורא דאין לדיין אלא מה שענינו רואות מ"מ חילול השם איכא דיש עדים בדבר ולא יתברר דין מדיני נפשות ודיני מכות במילי טובא בתר דיני נפשות גרירין אי נמי דכשם שאילו היו רוצים להרגו וזה יודע לו זכות היה חייב להעיד להצילו כדי שלא ישפך דם נקי הוא הדין נמי אם רוצים לפוטרו לפי שאין עדים וזה יודע לו חובה שהוא כאילו הרגו לאחר כיון שיודע עדות לנקום נקמתו ואינו נוקם וכמ"ש הרא"ש פ"ק דמכות שכל הרואה דבר ערוה חייב להעיד לקיים ובערת הרע מקרבך ודיני מכות כבר כתבתי דבמילי טובא בתר דיני נפשות גרירין אי נמי דכיון דחד ממחוייבי מלקות הוא המכה את חבירו ושייך ביה זה הטעם השני של דיני נפשות שכשם שהוא חייב להציל לזה אם הדין עמו כך הוא חייב לנקום נקמתו של זה וכיון דבחד ממחוייבי מלקות שייך למימר הכי לא פלוג רבנן:

רשימות שעורים (רי"ד סולובייצ'יק) מסכת שבועות דף ל עמוד ב

שם. תוס' ד"ה אבל. ז"ל וי"ל דהתם גנאי גדול הוא למת מצוה שאין לו קוברים וכו' וכן לפשוט כלאים בשוק גנאי גדול כגנאי מת מצוה וכו' אבל הכא גבי עדות ליכא גנאי כ"כ וכו' ודמי ליה גנאי דמצא שק או קופה וכו' עכ"ל. שיעוריהם של גנאי גדול וגנאי קטן לא נתבארו בתוספות. ברם מסתבר שגנאי גדול הוא בזיון לכל אדם שבעולם כגון להיראות ערום או להיות מוטל מת בלי קבורה. ואילו בזיון ת"ח שהוא מתבזה בהשבת אבידה ובהגדת עדות הואיל ואינו שייך כי אם בת"ח ולא באחרים, נחשב לגנאי קטן.

בא"ד ועי"ל דכשעושין איסור על ידו וכו' עכ"ל. אבל אין כן דעת הרמב"ם וכפי המבואר בפ"א מהל' עדות הל"ב ז"ל היה העד חכם גדול והיה בבי"ד פחות ממנו בחכמה הואיל ואין כבודו שילך לפניהם עשה של כבוד תורה עדיף ויש לו להמנע. בד"א בעדות ממון, אבל בעדות שמפריש בה מן האיסור וכן בעדות נפשות או מכות הולך ומעיד שנא' אין חכמה ואין תבונה לנגד ה', כל מקום שיש חילול השם אין חולקין כבוד לרב, עכ"ל. הרי שלרמב"ם חייב ת"ח להעיד בעדות נפשות או מכות אף שאינו מפרישו מן איסור. ואליבא דהרמב"ם מתבאר דין הגמרא בפשטות שתביעת חבירו בדיני ממונות להעיד בעדו נדחית מפני כבוד ת"ח, ואילו

בשאר עדיות המחייב להעיד אינו תביעת חבירו כי אם חובה המוטלת עליו מן השמים, ומשום כך אף ת"ח חייב לבא בפני ב"ד ולהעיד.

... (על תוס' "עשה") ונראה שבגלל טעם זה צוה שמעון בן שטח את ינאי המלך לעמוד בפני ב"ד דהיינו שאין העשה של מצות עמידה בפני ב"ד המהווה קיום עשה נדחה מפני מצות כבוד מלך. אך בנוגע לכבוד תלמיד חכם, הנה עיקר מצות העמידה לפני הדיונים ממצות כבוד המקום הוא וכדכתיב ועמדו שני האנשים כו' לפני ד' וכן כבוד ת"ח עיקר מצותו היא כבוד המקום. וכפי שעולה מדברי הרמב"ם בפ"ה מהל' ת"ת (הל"א) וז"ל ואין לך כבוד גדול מכבוד הרב ולא מורא ממורא הרב אמרו חכמים מורא רבך כמורא שמים, לפיכך אמרו כל החולק על רבו כחולק על השכינה וכו' וכל העושה מריבה עם רבו כעושה מריבה עם השכינה וכו' וכל המתרעם על רבו כמתרעם על ה' וכו' וכל המהרהר אחר רבו כאילו מהרהר אחר שכינה וכו' עכ"ל. והואיל ובעיקר קיומן שוות מצוות כבוד ב"ד וכבוד ת"ח - שכן ממצוות כבוד המקום הן - ניתן להקדים ולהעדיף אחת מהן לומר שבמצוות כבוד המקום, כבוד ת"ח עדיף מכבוד ב"ד. עיקר מצות כבוד המלך לעומתה, מהוה מצות כבוד הבריות ואינה שייכת למצוות כבוד המקום ובכך מצותה שונה מכבוד ב"ד. עקב כך חזרנו ליסוד הגר"ח זצ"ל שאין לדחות קיום עשה אחת מלפני קיום עשה אחרת, ואין דוחין כבוד ב"ד משום כבוד מלך, ודו"ק היטב. (ועיין בחי' הר"ן לסנה' (יט א) ד"ה ינאי בשם ר' דוד)

רש"י מסכת כתובות דף יז עמוד א

שום תשים עליך מלך - ישראל הוזהרו שישיתמו עליהם שימות הרבה כלומר שתהא אימתו עליהם הלכך אין כבודו מחול שלפיכך ריבה הכתוב שימות הרבה.

תוספות מסכת כתובות דף יז עמוד א

פרשת דרכים הואי - הכא לא מצי לשנויי מצוה שאני כדמשני באלו נאמרין (ג"ז שם) גבי שקרא מעומד דהתם מצוה הוא שיש למלך לחלוק כבוד לתורה החשובה ממנו אבל הכא ליכא מצוה דכבודו עדיף מכבוד הכלה.

חדושי הריטב"א מסכת כתובות דף יז עמוד א

פרשת דרכים הוה. פירוש ולא היה ניכר לעולם שעובר מלפני הכלה, ושמעין מינה דאפילו למחול על כבודו לדבר מצוה כי האי אין לו למחול, ומה שאמרו (שם ב') מצוה שאני, התם הוא לכבוד התורה שאף המלך חייב לעשות לה כבוד מה שאין כן בזו דכבודו עדיף מכבוד כולן.

שיטה מקובצת מסכת כתובות דף יז עמוד א - תלמידי הר"י

שבחוהו מכלל דשפיר עבד. דהיה באפשר לומר דשבחוהו משום דנהג קלות ראש בעצמו משום מצוה אף על גב דשלא כדין עבד מ"מ הורה ענה יתירה ומיהו מ"מ לא שייך לשון שבחוהו אלא בדבר דשפיר עבד ואין בו מכשול עון כלל. אין כבודו מחול. פירשו הגאונים אין סומכין על מחילת כבודו אלא נוהגין בו כבוד הראוי לו. שנאמר שום תשים עליך מלך. כתב רש"י ז"ל שלפיכך ריבה הכתוב שימות הרבה משום דאין כבודו מחול פי' דכל שעה שמחול על כבודו הרי כאילו הסיר עצמו ממלך וצריך אתה להשימו עליך מחדש וכתבו תלמידי רבי' יונה ז"ל מלך שמחל על כבודו אין כבודו מחול דכתיב שום תשים עליך מלך ודרשי' שתהא אימתו עליך ואם כן לא היה לו לעשות כדי שהם לא ימעטו פעמים אחרות ממוראו ומכבודו. ומתריצים פרשת דרכים הואי

כלומר הוא עשה בענין שלא יכירו שהיה מוחל על כבודו כי שני דרכים היו והראה להם שלא היה רוצה ללכת בדרך שהיתה הכלה הולכת אלא בדרך האחרת. עכ"ל תלמידי הר"י ז"ל.

קובץ שיעורים כתובות אות מז

מז [דף יז ע"א] א"ר זירא קא מכסיף לן סבא. מזה נראה כמ"ש הרא"ש פ' אלו מציאות גבי זקן ואינה לפי כבודו, דכיון שהתורה פטרתו אסור לו לזלזל בכבוד התורה, ואף דהרב שמחל על כבודו מחול, צ"ל דדעת הרא"ש כמ"ש הריב"ש סי' ר"כ בשם הראב"ד, דעל בזיונו אינו יכול למחול, אדרבא אסור למחול וכן לענין אביו עיין שם, אמנם מדנחית עמודא דנורא מוכח שעשה כדן ואין בזה משום בזיון התורה, ובמשנה ברורה סי' ר"נ הביא מפמ"ג, דדוקא באבידה שאינו ניכר כי הוא עוסק במצוה, אבל במקום מצוה הניכרת מותר, וה"נ ניכר שהוא עושה כן מפני שמחת המצוה, כמ"ש גבי דוד ונקלותי עוד מזאת וגו', אבל צ"ע דא"כ מ"ט דרבי זירא, אבל באמת אין ראיה מהכתוב אצל דוד דבמצוה שבין אדם למקום לא שייך למיפטריה משום זקן ואינה לפי כבודו, אבל בשמחת חתן דהיא מצוה שבין אדם לחבירו, דזקן ואינה לפי כבודו פטור בה, אפשר דאיכא איסורא גם במצוה נכרת לר' זירא, ובתוד"ה פרשת דרכים וכו' לתורה החשובה ממנו, וזה כמ"ש בתוס' שבועות ל' דכבוד התורה עדיף מכבוד המלך, אבל בתירוץ אחר כתבו שם דכבוד המלך עדיף, ותיקשי דנימא גם הכא מצוה שאני, ואפשר לחלק כנ"ל בין מצוה שבין אדם למקום למצוה שבין אדם לחבירו, ובעיקר פירכת הגמ' מכלל דשפיר עבד, ומשמע דאסור למלך למחול על כבודו כיון שאין כבודו מחול, ולכאורה אף דהעם חייבין בכבודו אף לאחר מחילתו, אבל איזה איסור יש על המלך בעצמו, דמצות אימת המלך מוטלת על העם ולא על המלך, וצ"ל דהמצוה היא משום כבוד המלוכה, וגם המלך בעצמו מוזהר בזה לחלוק כבוד למלכות.

חדושי הגר"ח מסכת קידושין דף לב עמוד ב

בענין הרב שמחל על כבודו

הרמב"ם (בפ"ה מה' ת"ת הי"א) כתב הרב המובהק שרצה למחול על כבודו בכל הדברים האלו או באחד מהן לכל תלמידיו או לאחד מהן הרשות בידו. ובכ"מ שם, בפ"ק דקדושין (דף ל"ב ע"א) פליגי רב חסדא ור"י, ר"ח אמר הרב שמחל על כבודו אין כבודו מחול ור"י אמר דמחול ומייתי לה מקרא דוה' הולך לפניו, וכיון דיליף מהאי קרא, אלמא דאפילו ברבו מובהק עסקינן, עכ"ד. וכוונתו לומר דהא דכתב הרמב"ם רבו מובהק הוא לרבותא דאפילו ברבו מובהק יכול למחול.

אכן נראה דהרמב"ם דוקא נקט רבו מובהק, דהנה שני מצות נינהו דין כבוד ומורא, אחד כמ"ש הרמב"ם (שם פ"ה ה"א) כשם שאדם מצווה בכבוד אביו ויראתו כך הוא חייב בכבוד רבו ויראתו, וילפינן לה מקרא, את ד' א' תירא לרבות ת"ח, ועוד דין כבוד (בפ"ו ה"א) דילפינן מקרא דמפני שיבה תקום והדרת פני זקן, וכבר נחלקו הראשונים מתי נאמר דין כבוד מואת ה' א' תירא ומתי נאמר הדין מפני שיבה תקום. ובתוס' בב"ק (דף מ"א ע"ב ד"ה לרבות) כ', דהדרשא דאת ה' א' תירא לרבות ת"ח הוא ברבו מובהק ומפני שיבה תקום הוא על רבו שאינו מובהק, ודעת הרמב"ם נראה דהם שני מצוות נפרדות, דהדין דאת ה' א' תירא הוא שמחויב בכבוד רבו ויראתו, ודין דמפני שיבה תקום והדרת פני זקן הוא דין בכל ת"ח שהוא מחויב להדרו, ומחולקים הם בעיקר יסודם, דדין כבוד לרב הוא דין חיוב מה שתלמיד מחויב לרבו, ויש חיוב על התלמיד

לרב לכבדו, וכדמדוייק לשון הרמב"ם "כשם שאדם מצווה בכבוד אביו ויראתו כך הוא חייב בכבוד רבו ויראתו", דיש חיוב על התלמיד בכבוד רבו, אבל הדין דמפני שיבה תקום, אין זה דין חיוב, כי אם זה מצוה שעל עצמו שמחויב לכבד ת"ח, אבל אין זה דין חיוב שמחויב להת"ח, וכלשון הרמב"ם (פ"ו ה"א) כל ת"ח מצוה להדרו, ולא נקט הכא לשון חיוב, משום דאין זה חיוב עליו שמחויב להת"ח כ"א מצוה דרמיא עליה לכבד ת"ח.

והנה צ"ע בדין זה דהרב יכול למחול על כבודו אם זה דוקא בהדין כבוד מה שמחויב תלמיד לרב או דזה נמי הוי בדין כבוד ת"ח, והסברא נותנת דלא שייך כ"א בדין תלמיד לרב שהוא מחויב לרבו, ויש לרבו דין חיוב מהתלמיד לכבדו וע"ז שייך מחילה, אבל בדין כבוד ת"ח דאין להת"ח עליו שום חיוב כ"א דזה מצוה דיש על עצמו לכבד ת"ח בזה לא שייך מחילה, וכן מדויק לשון הגמ' הרב שמחל על כבודו, דמחילה לא שייך כ"א בהדין כבוד מתלמיד לרב, ולפי"ז שפיר י"ל דלהכי נקט הרמב"ם רבו מובהק משום דהא דמהני מחילה הוא דוקא בדין כבוד שעל התלמיד לרב, אבל לא בהדין כבוד שמחויב לכבד ת"ח, ובדין כבוד של תלמיד לרב הרי כתב הר"מ (בפ"ה ה"ט) דהוא רק ברבו מובהק, אבל שאינו מובהק דינו כשאר ת"ח. ומקור דבריו הוא מהסוגיא בקדושין (דף ל"ב ע"ב) דאמרינן שם הרב שמחל על כבודו מחול אבל הידור מיהא בעי למיעבד ופירש"י (ד"ה הידור) שצריך שיזוז ממקומו, אבל לפי דעת הרמב"ם הוא פשוט דהמחילה לא שייך כ"א בדין כבוד תלמיד לרב אבל לכבדו מדין כבוד ת"ח מיהא בעי דע"ז לא שייך מחילה, ועי' ברמב"ם דדין כבוד תלמיד לרב הוא משיראנו מרחוק מלא עיניו (פ"ה ה"ז), אבל הדין כבוד ת"ח הוא בארבע אמות (פ"ו ה"א). והביאור בזה הוא משום דחוץ לד' אמות אינו ניכר שעומד בפניו ואין בזה משום כבוד, אבל ברבו דין הקימה הוא משום יראה ומדין מורא רבו, ולכך צריך לקום כמלא עיניו ומיד כשרואהו, וכדין דספר תורה כמ"ש הר"מ בהל' ס"ת (פי"א ה"ה) כל מי שיושב לפני ס"ת ישב בכבוד ראש באימה ופחד, משום דאיכא ביה נמי מצות מורא. [א"ה, וע"ע בחידושי מרן רי"ז הלוי הל' ת"ת שהאריך בכ"ז]. (מהגרי"ז זצ"ל)